

Kde je filozof Dennett?

(číslo 51-52/2009, časopis Týždeň, František Šebej, 20. december 2009)

S otázkou „kde som“ nemá človek spravidla problém, ani keď sa stratí v lese. Stále je vo svojom tele. Ale stačí byť filozofom a z triviálnej otázky je záhada.

Americký filozof Daniel C. Dennett predniesol niekedy ku koncu 70. rokov na povestnom filozofickom Chapel Hill kolokviu v Severnej Karolíne strhujúcu prednášku o svojom dobrodružstve, ktoré si od počiatku do konca vymyslel. Prednáška mala názov Where Am I? (Kde som?) a keď sa skončila, prítomní filozofi vstali a nadšene tleskali. Tu je, veľmi skrátene, Dennettov dobrodružný príbeh:

Pár rokov pre tým filozofickým kolokviom navštívili údajne Dennetta predstavitelia Pentagónu a požiadali ho, aby sa ako dobrovoľník zúčastnil ukrutne nebezpečnej misie. Išlo o to, že minuli miliardy dolárov na zariadenie, ktoré sa volá STUD (Supersonic Tunneling Underground Device – nadzvukové tunelovacie podzemné zariadenie), ktoré sa malo nadzvukovou rýchlosťou prevrátať celou zemskou kôrou a dopraviť špeciálne upravenú atómovú hlavicu k odpaľovacím silám sovietskych rakiet – „right up the Red's missile silos“, ako povedal jeden z pentagónskej generality (ak poznáte slangovú angličtinu, dúfam, že oceníte túto, trochu vulgárnu slovnú hračku). Vyskytol sa však problém a pri jednom z prvých testov sa im podarilo umiestniť nukleárnu bojovú hlavicu asi v míľovej hĺbke pod mestom Tulsa v Oklahome, kde uviazla. To bol malér, ktorý mal podľa Pentagónu vyriešiť práve Daniel Dennett. On mal pomôcť tú hlavicu odtiaľ vyhrabať. Osobne. Dennett sa chlapíkov z Pentagónu podozrievavo opýtal, že prečo práve on, a dostal neodolateľnú odpoveď v podobe lichôtok o tom, že je autorom prevratného využitia najnovších výskumov o mozgu, že je známy svojou faustovskou zvedavosťou a obrovskou odvahou a podobne. „No, mohol som odmietnuť?“ pýta sa Dennett rečnícky.

Chlapci z Pentagónu potom vysvetlili dobrodružnému filozofovi, že problém s hlavicomou je najmä v tom, že je strašne rádioaktívna a že ide o úplne nový druh rádioaktivity, ktorá okamžite ničí mozgové bunky, ale inak iným bunkám tela vôbec neškodí. Navyše neexistuje spôsob, ako tú hlavicu dostať na povrch bez toho, aby tam išiel priamo človek. A že neexistuje spôsob, ako mozog pred touto rádioaktivitou ochrániť či odtieniť, keď sa človek ocitne v blízkosti tej hlavice. Preto ten, ktorý pôjde dolu pod zem zneškodniť hlavicu, musí nechať svoj mozog hore. Mozog bude zatiaľ bezpečne uložený v nádobe s

vyživovacími systémami v centre vesmírnych letov v Houstone. Šikovný tím špičkových operatárov opatrne vyberie mozog z Dennettovej hlavy tak, že preruší všetky nervové dráhy spájajúce mozog so zvyškom tela a okamžite pripojí na tie prerušené nervy superminiatúrne elektronické vysielače a prijímače - rovnako na pahýle nervov vystupujúce z mozgu, ako aj na ich odťaté pokračovanie na lebečnej spodine. Týkalo sa to všetkých nervov - zrakových, sluchových, všetkých... Mozog tak zostane v úplnom spojení so zvyškom tela. Keď to Dennett počul, na chvíľu zaváhal, ale upokojili ho tým, že si stačí predstaviť, že ide vlastne iba o predĺženie nervových dráh ad infinitum pomocou rádiových spojení.

Keď sa Dennett prebral z narkózy, usmievala sa na neho zdravotná sestrička, a tak jej položil obligátnu otázku všetkých, ktorí sa preberajú z kómy: „Kde som?“ „Ste v Houstone,“ odpovedala sestrička a podala mu zrkadlo. Dennett pochopil, že operácia prebehla, keď uvidel malé anténky trochu vytrčajúce z titanových portov zacementovaných v jeho lebke. Prejavil teda želanie vidieť svoj mozog, ktorý zjavne fungoval aj cez tie rádiové spojenia, keďže Dennett normálne videl, počul a hýbal sa - tak, ako keď mal svoj mozog ešte v hlave. Odviedli ho do špeciálneho laboratória, kde ho privítal podporný tím starajúci sa o jeho mozog potleskom. Tam uvidel za sklom plávať v akomsi bublajúcom výživnom sirupe mozog takmer pokrytý rôznou elektronikou, čipmi, tlačnými spojami a podobne.

.kde som???

Je môj?“ opýtal sa Dennett. „Tu je vypínač, skúste,“ povedal mu riaditeľ projektu a Dennett to teda skúsil, dal vypínač do polohy OFF - a zrútil sa do rúk okolostojacich technikov, z ktorých jeden okamžite zase dal prepínač do polohy ON. Dennett potom sedel a zvonku sa cez sklo díval na svoj vlastný mozog v tekutine a meditoval: „Hm, tu sedím v skladacom kresle a pozerám cez sklo na vlastný mozog, ... Vlastne počkaj, nemal by som si myslieť, že som tu v bublajúcej tekutine a pozerám sa na seba svojimi očami?“ A skúsil to znovu: „Tu som Ja, Daniel Dennett, plávajúci v bublajúcej tekutine, na ktorého sa dívajú moje vlastné oči.“ Ale nefungovalo to, bolo to veľmi mäťúce. Hoci ako materialistický filozof pevne veril, že myšlienky sa odohrávajú niekde v mozgu, myšlienka „tu som“ sa vzťahovala na tu, teda na miesto mimo nádoby s mozgom, na miesto, „kde som stál ja, Dennett, dívajúci sa na vlastný mozog“. A veci sa začali komplikovať - teda aspoň z pohľadu dobrodružného filozofa.

Dennett sa rozhodol, ako to filozofi robievajú, dať častiam jeho rozdelenej bytosti mená, a inšpiroval sa pri tom Shakespearom. „Yorick,“ povedal svojmu mozgu, „ty si môj

mozog, a zvyšku môjho tela, ktoré sedí tu v stoličke, dávam meno Hamlet." „Takže tu sme všetci: Yorick je môj mozog, Hamlet moje telo a ja som Dennett. Kde som teda?!" „Myšlienka „kde som?" je v mozgu, ktorý pláva v nádobe, alebo je medzi mojimi ušami, v hlave, kde sa zdá byť?" Dennett si teda urobil zoznam alternatív.

Prvou alternatívou bolo, že „kam ide Hamlet, ide aj Dennett". Tú však po chvíli zamietol, lebo sa vrátil k obľúbenému myšlienkovému experimentu filozofov - ak by si Tom a Dick vymenili mozgy, ocitol by sa Tom v Dickovom tele a vice versa. Veď všetko, celá osobnosť, všetky spomienky, celá identita, sú v mozgu. Je teda jasné, že v prípade transplantácie mozgu by človek chcel byť radšej darcom a asi by bolo lepšie nazývať takú operáciu transplantáciou tela.

Druhá alternatíva znela „kam ide Yorick, tam ide aj Dennett". To ale nebolo príliš prijateľné, lebo „ako môžem byť v nádobe, keď som zjavne vonku a dívam sa na tú nádobu". Navyše je s tým spojený aj právny problém. Ak sa Hamlet (Dennettovo telo) vyberie do Kalifornie a vylúpi tam banku, koho odsúdia? Bude si Yorick hovieť vo výživnej tekutine v Houstone, zatiaľ čo bude Hamlet za mrežami v Kalifornii, alebo premiestnia do texaskej basy Yoricka aj s nádobou a Hamlet si pokojne odletí do Ria užívať si život? Táto verzia právneho problému sa Dennettovi páčila. Ale uvažoval ešte aj o tretej alternatíve, ktorá znela „Dennett je kdekoľvek si myslí, že je".

Táto alternatíva je zložitejšia ako na prvý pohľad vyzerá. Dennett píše, že sa ľudia môžu ocitnúť mentálne niekde inde ako ich skutočné telo napríklad v panoramatickom kine, keď zvriesknu od úzkosti pri sugestívnom zábere zo sedadla obrovskej húsenkovej dráhy rútiacej sa do hlbiny. Na chvíľu sa pocitovo ocitnú v tom sedadle a zabudnú, že sedia bezpečne v kresle v kinosále.

Popri týchto zásadných dilemách si Daniel Dennett všimol ešte jednu, trochu príjemnejšiu stránku toho, že Yorick, jeho mozog, komunikuje s telom Hamletom len cez rádiové spojenie. Mohol totiž vypiť akékoľvek množstvo alkoholu bez jedinej známky opitosti - mozog bol bezpečne uložený v bezalkoholickej tekutine - čo mu dávalo istú komparatívnu výhodu voči kolegom filozofom.

.hamletov koniec

Dennett, presnejšie povedané Hamlet, sa teda vybral na vojenskej helikoptére do mesta Tulsa v Oklahome a stále sa mu zdalo, že to on, a nie iba jeho telo pristáva v Tulse, a že to on, a nie iba jeho telo zostupuje do dlhočizného tunela vedúceho k zlovestnej atómovej hlavici. Keď k nej prišiel, bol

rád, že mozog zostal v Houstone, lebo Geigerov počítač zaznamenávajúci rádioaktivitu vyletel úplne mimo škálu. Chvíľu potom pracoval podľa rádiových inštrukcií z Houstonu. Práve začal rezať kovový plášť hlavice horákom, keď všetko ohluchlo - zrazu nepočul nič. Hamlet ohluchol. Začal práve hovoriť do mikrofónu Houstonu, čo sa stalo (hoci nepočul vlastný hlas), keď mu zrazu prestali fungovať aj ústa, jazyk a hlasivky. Celkom zjavne sa chlapci z Pentagónu fatálne mýlili, keď si mysleli, že rádioaktívne žiarenie z hlavice nepoškodí iné bunky ako mozgové. Potom mu ochrnula pravá ruka a o pár minút aj oslepol. Nakoniec sa stratilo aj posledné spojenie Hamleta (tela) s jeho mozgom v Houstone a bol - hluchý, slepý a úplne paralyzovaný - v rádioaktívnej diere mílu pod mesto Tulsa v Oklahome. Vlastne nebol v tej diere. Nepreniesol sa rýchlosťou svetla do Houstonu? Lebo tak to pociťoval. Zmocnila sa ho panika a hrôza, ktorá bola o to hroznejšia, že ju nesprievádzali nijaké telesné pocity, ktoré také emocionálne stavy obvykle sprevádzajú - nijaké búšenie srdca ani zovretie žalúdka, ani vyschnuté ústa, nič... Mozog bez tela, bez možnosti komunikovať, bez správ o svete.

Netrvalo to dlho, lebo technický tím bol dostatočne ohľaduplný a uviedol Yoricka, pardón Dennetta, do hlbokého umelého spánku, z ktorého sa prebral (ako neskôr vysvitlo) takmer po roku. Precitol a opäť mu fungovali všetky zmysly aj telo. Nové telo. S neznámou tvárou. Tiež bradaté, ako vysvitlo pri pohľade do zrkadla, s tvárou „vyžarujúcou brisknú inteligenciu a rozhodný charakter“, ako si Dennett všimol, ale inou tvárou. Riaditeľ projektu potvrdil, že ide o nové telo, ale nedal Dennettovi nijakú informáciu o minulosti toho tela. Dennett sa rozhodol radšej nepátrať a pochopil, že, po istom čase, potrebnom na privyknutie inému hlasu a výzoru, inému tonusu svalov a podobne, zostáva pôvodná osobnosť nedotknutá. V zrkadle si tiež všimol, že aj novému telu trčia z hlavy tie malé anténky, z čoho správne pochopil, že mozog, teda Yorick, je naďalej vo svojej útulnej nádobe v Houstone. Dal teda svojmu novému telu meno Fortinbras (tiež postava zo Shakepearovho Hamleta) a vybral sa pozrieť na Yoricka. Technici v laboratóriu ho opäť privítali potleskom, z ktorého však Dennett pochopil, že tliekajú najmä sebe. Hamlet, ako sa neskôr Dennett dozvedel, zostal tam v tej rádioaktívnej diere a asi sa už premenil na prach.

.hubert

Pri nádobe s Yorickom (Dennettovým mozgom) Dennett opäť pokúšal osud a prepil prepínač na OFF. Tentoraz sa však nič nestalo. Vôbec nič. Projektový riaditeľ potom Dennettovi vysvetlil, že pre istotu skonštruovali presnú počítačovú kópiu Dennettovho mozgu, kompletne so všetkými informačnými procesmi a podobne, a že tá kópia dostáva permanentne a paralelne

všetky informácie ako Yorick, a že možno medzi nimi voľne prepínať, bežia úplne synchronne. Gigantický počítačový program, ktorý bežal paralelne ako Dennettov druhý mozog, sa volal Hubert. Prepínač mal teraz dve polohy - B (Brain - mozog) a H (Hubert). Dennett pri prepínaní z jednej na druhú (z Yoricka na Huberta) necítil nič.

Znepokojujúcim aspektom tejto duplicity bola otázka, čo by sa stalo, keby popri Fortinbrasovi zaobstarali nejaké iné telo aj Hubertovi. Ktoré by bolo Dennettom? To pod kontrolou Yoricka, alebo to, ktoré ovláda Hubert? Bude to na základe kauzálnej priority telo ovládané Yorickom? A čo, keby Fortinbrasa celé roky riadil Hubert a Yorick by bol iba v zálohe? Nestali by sa v takom prípade Hubert s Fortinbrasom vlastne Dennettom na základe práva vydržania? (Tu si Dennett uvedomil, že ide aj o právny problém.) Myšlienka dvoch tiel a teda aj dvoch Dennettov bola Dennettovi od počiatku proti srsti - nechcelo sa mu ani deliť sa s nejakým iným Dennettom o náklonnosť svojej manželky a už vôbec nie o skromný profesorský plat.

Uvedomiac si, že potenciálne už aj tak existujú dvaja Dennettovia, jeden s telom a druhý zúfalo bez tela, dohodol sa Dennett s vedením projektu, že sa nikto nesmie dotýkať prepínača bez jeho vedomia a že vysieláče a prijímače na Yorickovi aj Hubertovi budú zapečatené, aby k nim nemal nikto iný prístup. A že jediný hlavný prepínač bude mať u sebe Dennett, ktorý ho bude mať stále pri sebe.

Na tomto mieste prednášky Daniel Dennett ukázal načúvajúcim filozofom prepínač so slovami: „Tu je.“ A dodal, že každých pár mesiacov vyrovná situáciu prepnutím kanálov, a že obe polohy prepínača sú naschvál neoznačené, takže vôbec nevie, či prepína práve z Yoricka na Huberta, alebo naopak.

.bol v tom háčik

„Niektorí z vás si môžu myslieť, že v takom prípade naozaj neviem, kto som, a už vôbec nie kde som. Ale také úvahy nemajú už nijaký veľký vplyv na moju esenciálnu dennettskosť, na moje vlastné vnímanie toho, kto som. Ak je pravda, že v istom slova zmysle neviem, kto som, potom je to jedna z vašich filozofických právd so zanedbateľným významom,“ dumal ďalej Dennett a dodal: „V každom prípade zakaždým, keď som doteraz prepol spínač, nestalo sa nič. Takže skúsme to...“

„VĎAKA BOHU!!! UŽ SOM SI MYSLEL, ŽE TEN PREPÍNAČ NIKDY NEPREPNEŠ!“ vyhrkol okamžite Dennett s úľavou po prepnutí prepínača. Teda vyhrkol to ten druhý Dennett a nevedno, či tentoraz Yorick, alebo Hubert. Dodal potom, že v priebehu uplynulých dvoch týždňov sa niečo stalo a tie dva mozgy sa trochu vzdialili od absolútnej synchronizácie, čo sa časom

dost' zvýraznilo - prijímali tie isté signály, ale u jedného úplne zmizol pocit kontroly nad telom a nebolo nič, čo by sa s tým dalo robiť. „TY SI ANI NEVEDEL, ŽE EXISTUJEM!“ vyčítal Dennett tomu druhému Dennettovi. Bolo to ako v kletke - počúvať sa hovoriť slová, ktoré nezamýšľal hovoriť a vnímať telo a ruky robiť gestá, ktoré nemal v úmysle urobiť. Musel dokonca bdieť, keď sa Fortinbras riadený tým druhým mozgom prehadzoval v spánku.

„Nemaj starosti,“ prihovárал sa Dennett pred filozofmi svojmu alter-egu, „hneď, ako sa toto kolokvium skončí, zaletíme do Houstonu a uvidíme, čo sa dá robiť, aby sme získali ďalšie telo. Môžeš mať aj ženské telo, a môžeš ho mať akej chceš farby. Ale premyslime si to... aby to bolo fér, ak chceme obaja toto telo, povieme riaditeľovi, aby hodil mincou a tak rozhodol, kto si ponechá toto telo a kto si vyberie nové telo. To by malo zaručiť spravodlivosť, nie? V každom prípade sa o teba postarám, to ti zaručujem a títo ľudia sú mi svedkami.“

Potom sa Dennett obrátil opäť na užasnuto načúvajúcich filozofov a uzavrel: „Dámy a páni, táto reč, ktorú ste práve počuli, nie je presne tou rečou, ktorú by som povedal ja, ale ubezpečujem vás, že všetko, čo povedal, je absolútna pravda. Teraz si už radšej sadnem... sadneme.“

.prednáška Davida Sanforda

Po Danielovi Dennettovi predniesol na kolokviu podobne zaujímavé priznanie aj ďalší filozof - David H. Sanford. Povedal, že tiež pracoval na tajnej misii pre ministerstvo obrany, a že Dennett, posadnutý otázkami svojej jednoty a identity, zabudol na to, že mal hlavnú úlohu vytiahnuť tú nešťastnú rádioaktívnu hlavicu spod mesta Tulsa v Oklahome. Toho sa úspešne zhostil práve David Sanford. Nebudem zdržiavať detailmi, lebo jeho príbeh je vlastne derivátom Dennettovho príbehu s tým rozdielom, že Sanford nešiel do tej rádioaktívnej diery osobne, ale išiel tam za neho robot. Ten robot mal namiesto očí miniatúrne televízne kamery, ktorých obraz bol premietaný na malé obrazovky tesne pred Sanfordovými očami, namiesto uší mal mikrofóny, zvuk z ktorých dostával Sanford priamo do svojich slúchadiel, a aj celý povrch robota mal senzory, z ktorých signály sa prenášali priamo na Sanfordovu pokožku pomocou špeciálneho materiálu. A aj pohyby končatín robota boli riadené pohybmi Sanfordových končatín... Jednoducho - kam išiel robot, išiel vlastne Sanford, hoci zostával v bezpečí v Houstone - podobne ako predtým Dennettov mozog. Potom sa vec, samozrejme, skomplikovala, lebo vedci urobili vlastne troch robotov a iba jeden, taký miniaturizovaný, išiel zneškodniť nukleárnu hlavicu. Sanford sa mohol rozhodnúť a voľne prepínať medzi jednotlivými robotmi, a tým vlastne v mikroskopickom zlomku sekundy

virtuálne meniť miesto, kde sa, aspoň podľa toho, čo vnímali jeho zmysly, v danej chvíli nachádzal. Je zbytočné dodať, že vlastne nevedel, kde sa v danej chvíli naozaj nachádza on konkrétne. Na záver mu vedci pripravili prekvapenie - díval sa na jedného z robotov, ako ho zvonku demontujú a s prekvapením zistil, že on sám bol v jeho vnútri - v kontakte s okolitým svetom cez kamery, mikrofóny a taktilné receptory robota. Čo je, svojím spôsobom, ešte strašidelnejšia historka, ako tá Dennettova.

.moderná doba

Ako vidno z tejto vyše tridsaťročnej historky, filozofi sú, ak ide o zásadné veci, veľmi hraví ľudia. Daniel Dennett napísal odvtedy veľmi dôležité štúdie o podstate ľudského vedomia a ďalších veciach. Ale vtedy, na filozofickom kolokviu v Chapel Hill, Dennett a Sanford otvorili svojimi, tak trochu uličníckymi myšlienkovými experimentmi zaujímavý problém, ktorý sa s technologickým odstupom tridsiatich rokov už nezdá až taký utopický. Vieme ešte stále tak naisto, kde sme? (Samozrejme, že väčšinou vieme, že predsa tu, v hlave, medzi ušami, ale sú okamihy, keď...) Netreba sa, prirodzene, predčasne znepokojovať. Operácia s vyňatím mozgu a jeho elektronickým prepojením s decerebrovaným telom je aj dnes rovnako nereálna ako vtedy, a to sa určite tak rýchlo nezmení. Ale nové technológie predsa niektoré bariéry lámu a do našich uší a najmä očí sa čoraz častejšie dostáva aj v reálnom čase veľmi vzdialený svet, a to s takou jasnosťou, že vzniká viac než ilúzia, že sme jeho súčasťou. A nie iba pasívnou súčasťou. Už v roku 1981 spomína Daniel Dennett zaujímavý experiment inžiniera Steve Moultona, ktorý umiestnil na mrakodrap vo Filadelfii televíznu kameru, ktorej pohyb riadila helma, ktorú mal na hlave. V nej bola pred očami umiestnená obrazovka s prenášaným obrazom z tej kamery. Navyše umiestnil na helmú prenosové zariadenie, ktoré prenášalo uhol otočenia hlavy na kameru v pomere dve ku jednej, teda otočenie hlavy s helmou o 30 stupňov otočilo kameru o 60 stupňov. Fakticky to dávalo akoby možnosť „obzrieť sa“ kamerou po Filadelfii v plnom kruhu. Marvin Minsky, zakladateľ laboratória umelej inteligencie na Massachusettskom technologickom inštitúte, na to navrhol pomenovanie „telepresence“, teda „teleprítomnosť“, čím presne vystihol subjektívny vnem toho, že človek je „niekde inde“, o ktorom uvažoval Daniel Dennett. Dnes sú také „hračky“ úplne bežné aj v používaných technológiách. S helmou, cez ktorú sa pozerá letec bojovej helikoptéry, sú dnes spriahnuté aj gulomety - zamieri ich vlastne tým, že sa niektorým smerom pozrie.

A v laboratóriách, kde sa napríklad pracuje s nebezpečnými materiálmi, sa používajú „umelé ruky“, ktoré presne kopírujú pohyb skutočných rúk laboranta sediaceho v bezpečí za

izolačným sklom či stenou. A pri dnes už každodenných endoskopických operáciách sa chirurg ocitá cez obrazovku priamo v kolene, v bruchu či dokonca v cievach pacienta a jeho ruky sú predĺžené do nástrojov, ktorými tam vnútri operuje. Ale to všetko je zväčša ešte stále „na dohľad“. Rádovo iná je situácia vojenského operátora, ktorý riadi spoza obrazoviek operačného strediska niekde v Spojených štátoch alebo na vojenskej lodi vzdialenej tisícky míľ operáciu bezpilotného lietadla niekde nad Pakistanom. Pozerá sa očami kamier lietadla, riadi sa údajmi z družicového systému GPS a jeho prsty sú na spúšti odpaľovača rakiet pod krídlami lietadla na úplne inom konci sveta. Je ponorený do svojej úlohy natoľko, že mentálne je v skutočnosti tam, v dvojkilometrovej výške kdesi nad rozorvanými pakistanskými horami a údoliami. Jeho očami sú kamery a on nevníma skutočnú vzdialenosť.

Spojenie vedomia a uvedomenia si seba je bezpochyby predovšetkým doménou mozgu. Ale nie iba. V skutočnosti je spojenie medzi ľudským telom a vedomím, pričom mám v tejto chvíli na mysli najmä telo okrem mozgu, natoľko intímne, že ich nemožno nijako zmysluplne oddeliť. Neustály tok miliónov informácií zo všetkých intero a proprioreceptorov vo vnútornostiach, svaloch, kĺboch, šlachách či vo vestibulárnom aparáte nesmie byť prerušený, lebo sa mozog ocitne v natoľko alarmujúcej situácii, že sa úplne „zblázni“ a hrozí mu fatálna porucha. Človek sa pozerá na svet akoby priezormi očí, ale telo je absolútnou súčasťou pocitu vlastnej identity. Bez telesných „markerov“ sa dokonca nevieme orientovať ani vo svojich vlastných emóciách. Čoraz viac máme však okolo seba vecí, ktoré nás virtuálne prenášajú, aj s našimi somatickými markermi, inde a mimo sveta, ktorý nás priamo fyzicky obklopuje.

Aj človek včerajška sa vedel pomocou filmu či vlastnej predstavivosti preniesť do iných svetov a tie vnemy sa potom stali súčasťou rezervoáru jeho pamäti. Aspoň v pamäti vedel byť „aj inde“. Ale vždy tam bol istý časový posun. Dostával obrazy a správy z niečoho, čo sa stalo pred istým časom. Dnes sa môže doslova ocitnúť v reálnom čase na bojisku kdesi v Iraku, alebo sa s hrôzou dívať – opäť v reálnom čase – na padajúce Dvojičky v New Yorku. A nehovorím iba o milých hračkách ako sú webkamery po rôznych kútoch sveta prenášajúce stále čerstvé obrázky do i-Phonov. Domnievam sa, že nie je ďaleko doba, keď bude táto „teleprítomnosť“ niekde inde, na opačnom konci sveta, natoľko obrazovo dokonalá a autentická, že s ňou prídu aj rovnako silné citové poryvy ako sú tie, ktoré sprevádzajú dramatické vnemy udalostí, ktoré nás priamo fyzicky obklopujú. Už to nebude predstavivosť, ale priamo zážitok. Mimochodom, nie je to perspektíva, na ktorú sa treba bezpodmienečne tešiť.

Najvyšší čas, aby sa našiel opäť žartujúci filozof s formátom a nadhľadom Daniela Dennetta a vymyslel dobrodružný príbeh pre modernú dobu s opakovanou otázkou: „Kde to vlastne sme?“. Hoci, keď sa nad tým zamyslíme, ten Dennettov starý príbeh spred tridsiatich rokov vlastne ešte nestratil nič na aktuálnosti.